

II.

Amikor Jehl visszakerült az Egyesült Államokba, körülbelül 60 éves volt. Életének és munkájának anyagi eredményeit a háború tönkretette,

Vasváry Ödön

egy hogy szegény emberként került vissza gyermekéveinek földjére. Kiment a New Yorktól körülbelül 30 mérföldnyire levő Menlo Parkba, de ott a régi gyártelepből semmit sem talált, a gyár a new-jerseyi Orangetonba költözött. Edissonnal aligha voltak kapcsolatai, mint az a következőkből kitűnik. Valószínűleg Henry Ford volt az, aki az elszegényedett Jehlt átsegítette Amerikába. — Ford, aki valóban nagy koncepciójú ember volt, Jehlt egy új, nagy vállalkozásba akarta bekapcsolni: újjá akarta teremteni a megszűnt Menlo Parkot, de nem New Jerseyben, hanem a maga birodalmában, Detroit mellett, Dearbornban, ahol már nagyszerű muzeumot létesítettek. Ford közeli barátja volt Edissonnak és ezt a tervét úgy akarta megvalósítani, hogy Edison ne tudjon róla, míg mindennel készen nem lesznek. Ehhez a titokban tartott munkához kellett neki Jehl teljes közreműködése, aki már akkor Edison mellett az egyetlen ember volt az életben maradt régi munkatársak közül, akik ott voltak a villanygőg megszületésénél.

Menlo Park újjászületésének dátumát a villanygőg ötven esztendő évfordulójára tervezte Ford. A michigani esodafalu megnyitásának 1929-ben kellett megtörténnie. Jehl ehhez a munkához nélkülözhetetlen volt.

A munka évekig tartott. Amit csináltak, mindennek tökéletesnek és korhűnek kellett lennie.

Hatalmas területen az egész kis régi falunak újjá kellett születnie Gyárépületek, raktárak, irodák, nemcsak külsőleg, de belső berendezésükkel is, minden a legkisebb részletben az ötven év előtti formában jelent meg. Utcák, kövezet, teljes hűséggel elevenedett újjá. Még a régi kis

gyárépülettel szemben levő ház, Sarah Jordan burdosháza is, ahol Jehl évekig lakott, butorzatával, képeivel, régimódi zongorájával is ugyanaz, ami ötven évvel azelőtt volt.

Ford Greenfield Village-nek nevezte el az új falut és több mint tíz millió dollárt költött rá. Ma valószínűleg 50 millióért sem lehetne megcsinálni ugyanazt. Valószínű, hogy Edison semmitsem tudott ezekről az előkészületekről, aminek eredményét éppen az ő számára, teljes meglepetéssel szánta dearborni barátja.

Elég az hozzá, hogy a munka elkészült, hála Ford koncepciójának és pénzének, valamint Jehl Ferenc emlékező tehetségének és közreműködésének.

Eljött az ötven esztendő évforduló, 1929-ben Ford meghívta Edisons, hogy keresse föl Dearbornban, igen fontos ügyben. Edison akkor már 82 éves volt, beteges, gyenge öregember, aki nehezen válkozott az utra. Odaérve tudta csak meg, hogy miért volt hivatalos. Nem tudott hova lenni a csodálkozástól, amikor Ford maga vezetete végig régi, végleg eltemetettnek hitt faluján, laboratóriumán: minden tökéletes a legkisebb részletig. Felfelé menve a második emeleti laboratórium felé találkoztak egy lefelé jövő idős emberrel: Jehl Ferenc volt, a régi munkatárs és barát. Több mint negyven esztendeje nem látták egymást. Folyt a könny a két veterán szeméből, amikor összeölelkeztek.

Edison ki is fejezte megelégedését. "Hát bizony itt minden kilencvenkilenc és fél százalékban tökéletes."

Ford, a százszázalékos tökéletesség embere felfelhorkant: "Mi baj, azzal a fél százalékkal?"

— Mi sohasem tartottuk ilyen tisztán — volt a válasz.

Két nap múlva volt a megnyitó ünnepség, melyen Herbert Hoover, az Egyesült Államok akkori elnöke is megjelent. Először végigcsinálták azt a jelenetet, amely 50 évvel azelőtt a villanyégő felvillanásakor folyt le. Négyen voltak jelent a jubileumi alkalommal: Edison, Ford, Hoover elnök és Jehl Ferenc, a hajdani new-yorki árva magyar fiú. Minden pontosan úgy sikerült, mint félszázaddal azelőtt; abban a pillanatban, amikor a laboratóriumban újra kigyulladt a villanyégő, egyszerre gyuladt ki az új Menlo Park valamennyi lámpája is.

Természetesen bankett is volt, tele magasztaló beszédekkel. Edison csak pár szóval köszönte meg az ünneplést. Lassan, nehézkesen leült, majd feje előre bukott. Környezete ijedten ugrott fel: a legrosszabbtól tartottak, de szerencsére Edison orvosa jelen volt, aki azonnal ágyba rendelte híres páciensét. Edison még két évet élt, de ez már csak lassu haldoklás volt. 1931-ben meghalt.

Jehl lett az igazgatója az új Menlo Parknak s az maradt 12 évig, vagyis haláláig. 1941 februárjában téli vakációját Floridában, St. Petersburgban töltötte és ott halt meg február 11-én. Özvegye túlélte, egy fia maradt, Fred Jehl, aki Budapesten élt és egy férjzett nővére Brooklynban.

Edison életrajzában Jehl természetesen gyakran szerepel. Az egyik ilyen munkában ő maga mondja el, hogy dolgozott Edison első dinamóján, jelen volt az ugynevezett "chalk telephone" születésénél, ott volt, amikor Edison maga énekelt bele kezdetleges fonográfjába s ő volt az első, aki a világ minden részéről sűrűn érkező látogatókat végigkalauzolta a gyártelep helyiségein. Aligha volt még élő ember, aki mint ő, 50 év múlva visszatérhetett ifjúságának színhelyére és ott mindent éppen úgy talált, ahogy félszázaddal azelőtt volt. Edisonról mindig a legnagyobb szeretettel és csodálattal írt és beszélt.

Igy jellemezte mesterét:

“Sohasem toltta magát előtérbe, mint afféle nagy ember és nem tartotta magát tévedhetetlennek. Viselkedése mindenki tiszteletét kiváltotta, s munkatársai, munkásai között mindig barátságosan forgolódott. Ellenállhatatlan személyes varázs sugárzott belőle, soha senki sem érezte magát kellemetlenül mellette.” Embereivel együtt érzett, betegségükben támogatta őket. Szerette a doktort játszani. Volt egy csomó maga szerkesztette gyógyító receptje, amiket szívesen osztogatott emberei között. Nagyon szerette a tréfát, különösen örült, ha felültethetett valakit. Egyik nagy szakképzettségű munkatársával például komolyan elhitette, hogy tud aranyat csinálni.

A cigarettát utálta és tiltotta, helyiségeiben nem volt szabad cigarettázni, de ő maga erős szivaros volt, sőt bagózott is. Rendszeren három doboz finom szivart adott Jehlnek, azzal, hogy abból csak arra hivatottak szívhatnak. A hivatatlank számára Jehl asztalán három doboz komisz szivart tartott. Egyszer a komisz szivarokat, mikor megérkeztek, véletlenül Edison asztalára tették. Edison csak akkor jött rá, hogy ezeket mind ő szívta el, anélkül, hogy észrevette volna, amikor már egy sem volt belőlük.

Edison Magyarországon is járt, 1911-ben, ahová Fodor István ajánlása alapján ment el, de nem tudjuk, hogy találkoztak-e, mert Jehl állandóan utazott az európai országokban. Más magyarokkal is volt kapcsolata a világhírű feltalálónak. Így például Reményi Ede, a híres hegedűművész is barátai közé tartozott, aki sokszor felkereste laboratóriumában, munka után muzsikált, neki — egyedül... Kapcsolatban volt a magyar származású híres színházi vállalkozó Királyfi fivérekkal is. De a magyarokkal szemben amúgy is rokonszenvet érzett.

Amikor 1928-ban Hegedüs Lóránt volt pénzügyminiszter átjött vagy 300 magyarral együtt a new - yorki Kossuth-szobor leleplezésére, levelet kapott Edisonsztól, amelyben megírta, hogy mint 4—5 éves gyerek, lelkes tisztelője volt Kossuth Lajosnak, akit 1852-ben, amerikai körutja alkalmával látott és hallott beszélni és Kossuthkalapért nyaggatta az apját.

Edison így ír a Reményivel történt találkozásairól:

“Hangversenyei után sokszor felkeresett és sokáig elbeszélgettünk filozófiai, nemzetgazdasági, erkölcsi és egyéb témákról. Rendkívül művelt ember volt, áthatóan éles intelligenciával. Én sohasem kértem, hogy hegedűjét hozza el, de egy éjjel hegedűvel jött a hóna alatt. Felmentünk a felső emeleti könyvtárszobába. Reményi kitűnő hangulatban volt, zárt ajtók mögött vagy két óráig játszott. Játék közben mindig járkált. Ezután mindig elhozta a hegedűjét is. Ha nem talált a 5th Avenuen, utánam jött a nyomoruságos Goerck Streetre, ahol a műhelyek voltak és ott játszott.”

Reményi rendkívül temperamentumos ember volt, aki folyton izgett-mozgott. Hegedűjátékát az is jellemezte, hogy játék közben folyton fel és alá járkált, sőt szaladt is. A rettegett bécsi zenekritikus, Hanslick ír le egy ilyen jelenetet, amely az egyik bécsi mágnás palotában folyt le. Reményi annyira belemelegedett a játékba, hogy egyszerűen belerohant az előkelő társaság sorába, úgy hogy az első sorokban ülő arisztokrata hölgyek alig tudtak a roham elől szétugrálni.

Amikor Reményi 1898-ban meghalt, az előkelő emberek között, akik a temetésén mint koporsóvivők szerepeltek, Edison is ott volt.

Magyarországi tartózkodását nagyon élvezte és egy adat szerint egy fénykép-albumot is készített Magyarország legszebb tájairól és néptípusairól, “Edison in Hungary” címmel.

Jehl Ferencet Magyarországon méltatlanul elfelejtették. A remek kiállítású, két kötetes “Magyar Életrajzi Lexikon”-ban nincs benne, valamint más hasonló művekben sem.